

טקסטים ויוצריהם: התחקות אחרי חידושיהם של בעלי תוספות

אפרים קנרפוגל

טענתו של אבי ליפשיץ, שהתוספות לתלמוד לא חוברו כיצירות העומדות בפני עצמן אלא נועדו לשמש השלמות או מעין הערות שוליים לתלמוד הבבלי, מעוררת מחשבה. הוא הדין ביחס למסנתו, שהחיקוי העקבי של שיטת הדין התלמודי ושל הנמקותיו הוא שאפשר לבעלי התוספות לחשוף בגוף התלמוד חידושים שיש להם השלכות עיוניות ויישומים מעשיים גם יחד. הסגנון הפרשני של בעלי התוספות עושה אותם אפוא למעין 'בני בית' בלימוד התלמוד. לפיכך דבריהם נראים כמתמזגים בתלמוד גופו ויש בכוחם להציע הארות ומסקנות חרשות המיוחסות לתלמוד עצמו. אם נרחיב את היריעה ונציב טיעונים אלה בתוך ההקשר ההיסטורי הרחב יותר של בעלי התוספות וסביבתם (המאות השתים עשרה והשלוש עשרה, באירופה הנוצרית או באשכנז), נגלה ממדים נוספים התומכים בנקודת ראות זו, וכן התפתחויות שונות שבכוחן לחדר את הישגי התוספות על רקע החברה האשכנזית ועולם התרבות התלמודי.

בעלי התוספות, בעיקר אלה שישבו בצפון צרפת ויצירותיהם עומרות במרכז עיונו של ליפשיץ, דאו עצמם דומים לאמוראים במובנים רבים. דומה כי גם אפרים אלימלך אורבך אימץ תפיסה זו ועשה בה שימוש כרי להסביר את הטענות המפתיעות של בעלי התוספות, שאמוראים מסוימים טעו בניסוחיהם או שבסוגיה תלמודית כלשהי חסר מידע מתבקש¹. השוואה זו אף עומדת ביסודן של הצהרות שהשמיעו אחרים מבעלי התוספות שפעלו בצפון צרפת, ובהם ר' יצחק בר שמואל

1 דאו: אפרים אלימלך אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"ס, ב, עמ' 712-720. יש לשים לב לכך שאורבך נמנה עם אלה שליפשיץ מזהה, בצדק, כמי שסוברים כי הכינוי (והתפיסה) 'תוספות' מתייחס לפירושיו של רש"י באותה מידה שהם מתייחסים לכתבי התלמוד עצמם. ואולם עמדתו של אורבך ביחס לרימוי העצמי של בעלי התוספות יש בה כרי לרמוז לכך שההגדרה הצרה יותר של הכינוי 'תוספות' אינה אולי כה חיונית להבנה נכונה של המתודולוגיות של התוספות בכללותן כפי שליפשיץ גודס.

מדנפירא (ר"י, נפטר בשנת 1189),² ר' שמשון משנץ (נפטר בשנת 1214),³ והאחים ר' משה ור' שמואל בן שניאור מאייברא (נפטר סביב 1250),⁴ בדבר יכולתם של תלמידי החכמים בדורות הבאים להטיל ספק בפירושיהם ובנוסחותיהם של קודמיהם ושל מוריהם. בהשוואה בין בעלי התוספות לאמוראים עשה שימוש גם ר' ישעיהו מטרני (נפטר סביב 1240; היה תלמידו של בעל התוספות ר' שמחה משפירא והכיר את התוספות של רבנו תם באמצעות אחדים מתלמידיו הגרמנים),⁵ וכן ר' אשר ב"ד יחיאל (רא"ש; ברח לספרד מגרמניה בשנת 1305), שלמד בגרמניה מפי רבי מאיר מרוטנבורג (נפטר בשנת 1293).⁶ קביעות אלה גם עולות מקריאה מוקפדת של סוגיות שונות (וכן של פירושו של רש"י), שתמיד קדמה לכל השוואה ולכל ניתוח בעל אופי דיאלקטי של בעלי התוספות.⁷

ניתן לעמוד על סמכותם ועל מעמדם של האמוראים בהגות בעלי התוספות גם מעין בדבריהם של רבנו תם ושל ר"י, הקובעים כי סמכותם של תנאים, כגון ר' יהודה הנשיא ור' אליעזר בן יעקב, להכריע בסוגיות ההלכה עומרת בתוקפה רק אם שום אמורא לא פסק אחרת.⁸ כמו כן, קטעים בתוספות נוטים לאפיין מקרים

2 ראו: יצחק יעקב הר-שושנים (עורך), ספר סמ"ק מצוריד, א, ירושלים תשל"ג, עמ' 275, כפי שתוקן על פי כ"י גינזברג 187, דף 49ב, וכ"י ברלין 37 (קטלוג שטיינשניידר), דף 49א-ב; וראו מאמרי: Ephraim Kanarfogel, 'Rabbinic Authority and the Right to Open an Academy in Medieval Ashkenaz', *Michael*, 12 (1991), p. 242, n. 29-30

3 ראו: ר' מאיר הלוי אבולעפיה, כתאב אל רסאייל, בעריכת יחיאל ברייל, פריז תרל"א, עמ' 131-132: 'ופעמים נגלים לאחרונים הצפונים לראשונים והוי רץ למשנה ולתלמוד כי יש תלמיד רואה מה שאין רבו רואה מדבריו מחכים את רבו ומכנין את שמועתו'.

4 ראו: ר' אהרון הכהן מלוניל, ספר אורחות חיים (מהדורת פירנצה), ירושלים תשמ"ו, הלכות תלמוד תורה, סעיף כא (דף 28ב-29א): 'כי הגמרות והפירושים החיידושין והחיבורים הם המורים את האנשים והכל לפי פקחות הלכות'. ראו גם: אורבך (לעיל), הערה 1), א, עמ' 479-480; Menahem Elon, 'The Law, Books and Libraries', *National Jewish Law Review*, 2 (1987), pp. 16-18

5 ראו: תשובות הר"י לרבנו ישעיהו רטרני הזקן, בעריכת אברהם יוסף ורטהיימר, ירושלים תשל"ה, עמ' 6-7 (סימן א), 302 (סימן סב). על נוכחותו של ר' ישעיהו באשכנז ראו: ישראל מ' תא-שמע, כנסת מחקרים, ג, ירושלים תשס"ו, עמ' 20-30, 48-40.

6 ראו: פסקי רבנו אשר בר יחיאל (רא"ש) למסכת סנהדרין, פרק ד, סימן ו; וראו גם: אברהם חיים פריימן, הרא"ש וצאצאיו, ירושלים תשמ"ו, עמ' 20-26. להצגה מלאה ולדיון במקורות אלה ואחרים ראו מאמרי (לעיל, הערה 2), עמ' 233-250.

7 ראו: אורבך (לעיל, הערה 1), ב, עמ' 689-699.

8 ראו למשל: תוספות, פסחים מח ע"א, ד"ה 'רבי אומר הלכה כר' אליעזר'; תוספות, גיטין נב ע"ב, ד"ה 'הלכה כאבא שאול'; ותוספות, עירובין סב ע"ב, ד"ה 'ורבי יוחנן אמר'. לדיון נוסף ראו גם מאמרי: Ephraim Kanarfogel, 'Progress and Tradition in Medieval Ashkenaz', *Jewish History*, 14 (2000), pp. 287-315

שבהם גם תנאים וגם אמוראים חיוו את דעתם בסוגיה מסוימת כאילו הם נוגעים לאמוראים בלבד.⁹ גם לגבי סוגיות הלכתיות שדרשו מומחיות טכנית ניכרת, כגון קביעת אופייה המדויק של מסורת המקרא או עריכת בדיקות פנימיות יוצאות דופן לבעל חיים שחוט כדי לקבוע את כשרותו (עוד לפני השחיטה). כמה מבעלי התוספות, כמו ר' אליעזר בר שמואל ממיץ (בספר 'יראים'; נפטר בשנת 1198) ור' יצחק בן משה מווינה (בספר 'אור זרוע'; נפטר סביב 1250), סבורים שהאמוראים ניחנו במידת הבנה וזריפות רבה שלא ניתן היה להשתוות אליה בימיהם.¹⁰ קביעה זו, שבעלי התוספות בצפון צרפת אכן ראו את עצמם דומים לאמוראים בתפקידם וכדרך לימודם, מוכילה אותנו להבחנה חשובה בהיסטוריה של התרבות האשכנזית שליפשיץ לא הקדיש לה די תשומת לב. ליפשיץ מבחין בשוני המהותי שבין חיבורים שונים של בעלי התוספות: התוספות על התלמוד, מחר גיסא, חיבורים אחרים של בעלי התוספות, כמו ספר 'יראים', ספר 'ראבי"ה' והערותיו לתלמוד ופסקיו של הרא"ש, מאידך גיסא. ליפשיץ מאפיין חיבורים אחרונים אלה, בניגוד לתוספות, כיצירות העומדות בפני עצמן, קביעה נכונה בעליל. עם זאת, בכאנו לבחון את ההישגים והתרומה של מכלול חיבוריהם של בעלי התוספות, עלינו להביא בחשבון שקיימים קווי דמיון וחפיפות בין שני סוגי החיבורים. המחקר שנעשה בשנים האחרונות הרגיש ביתר שאת את ההבדלים בין בעלי התוספות מצפון צרפת (ויצירתם הספרותית) לבין בעלי התוספות שפעלו בגרמניה, וכן את ההשלכות של קווי הדמיון ביניהם.¹¹

9 ראו לדוגמה: תוספות, ברכות ל ע"א, ר"ה 'לתלפיות'; תוספות, בבא בתרא כה ע"א, ר"ה 'לכל רוחתא'; תוספות, קידושין מא ע"ב, ר"ה 'עובר כוכבים'. במאמרי על לימוד סדר קורשים באירופה בימי הביניים (העומד להתפרסם בספר היוכל לכבוד פרופ' יוסף הקר), אני טוען שיתכן כי בעלי תוספות גרמנים מסוימים (בייחוד בעלי קשרים עם חסידי אשכנז) התייחסו לתנאים כמנחיהם בתחומי הלימוד וההוראה. לפי שעה, ראו: ר' יצחק בן משה מוינה, ספר אור זרוע, ז'יטומיר תרכ"ב, א, יא ע"א (הלכות קריאת שמע), סעיף ו (המבוסס על קטע במדרש שוחר טוב). וראו: יעקב זוסמן, 'ראב"ד על שקלים? חידה ביבליוגרפית היסטורית', מאה שערים: עיונים בעולמם הרוחני של ישראל בימי הביניים לזכר יצחק טברסקי, בעריכת עזרא פליישר ואחרים, ירושלים תשס"א, עמ' 131-170.

10 ראו: ר' אליעזר ממיץ, ספר יראים השלם, ירושלים תשס"ח, עמ' 83-84, סי' קטז (מובא אצל אורבך [לעיל, הערה 1], א, עמ' 156); אור זרוע, שם, א, ס ע"א (הלכות טרפות), סעיף תטז. והשוו לדבריו של רבנו תם בתוספות, ביצה ו ע"א, ר"ה 'האיירנא' (הקטע המקביל בתוספות רבנו פרץ) בעניין קבורה ביום טוב שני של גלויות. וראו באופן כללי: Hirsch Jakob Zimmels, 'The Significance of the Statement "We are Acquainted Any More" as Echoed in Rabbinic Literature', *The Leo Jung Jubilee Volume*, ed. Menahem Mendel Kasher, New York 1962, pp. 223-235.

11 ראו לדוגמה: חיים סולוביצ'יק, הלכה, כלכלה ודימוי עצמי, ירושלים תשמ"ה, עמ' 82-85, 97-100; יעקב זוסמן, 'יצירתו העיונית של פרופסור אפרים אלימלך אורבך' [אפרים אלימלך אורבך, ביו-ביבליוגרפיה מחקרית, מוסף מדעי היהדות, א (תשנ"ג),

למעשה, בעלי תוספות אחדים שפעלו בגרמניה בשלהי המאה השתים עשרה ובתחילת המאה השלוש עשרה חיברו גם הם תוספות (אם כי רבים מן החיבורים הללו אכזרו, כולם או קצתם), והרבר מעמעם את ההבחנה החדה שנתקבלה בין צפון צרפת, האזור שבו נוצרו התוספות, לבין גרמניה, שהצטיינה ביצירותיה ההלכתיות. בין מחברי התוספות בגרמניה יש לציין את ר' יהודה בן קלונימוס משפירא,¹² ר' שמואל בן נטרונאי,¹³ ד' יואל בן יצחק הלוי,¹⁴ ר' ברוך בן שמואל ממגנצא,¹⁵ ר' שמחה בן שמואל משפירא¹⁶ ור' משה בן חסראי תקו.¹⁷ ישראל תא-שמע גרס שהדיאלקטיקה הגרמנית הייתה מתונה יותר ממקבילתה מצפון צרפת, אך הבחנה דקה זו אינה תמיד כה גלויה לעין.¹⁸ יהיה זה מועיל לערוך השוואה קפדנית בין חיבורי התוספות השונים למסכת סוטה, שכן רק על מסכת זו נשתמרו תוספות ממקור גרמני המלוות את כל המסכת. כך ניתן יהיה לקבוע במרויך את מירת השוני בין תוספות אלה לבין התוספות (הצפון צרפתיות) למסכות אחרות, הן מבחינת הסברה הן מבחינת החידוש.¹⁹

יתרה מכך, גם במסגרת דיונו הקצר ער כה פגשנו חכמים אשכנזים, כמו ר' אליעזר ממיץ ור' אשר בן יחיאל, שאימצו שיטות פרשניות וערכים שהיו רומים למדי לאלה שמייחס ליפשיץ לתוספות מצפון צרפת.²⁰ ספר 'אור זרוע' לר' יצחק

-
- עמ' 33-62; שמחה עמנואל, "ואיש על מקומו מכואר שמו": לתולדותיו של ר' ברוך בן יצחק, תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 423-440; Avraham (Rami) Reiner, 'From Rabbenu Tam to R. Isaac of Vienna: The Hegemony of the French Talmudic School in the Twelfth Century', *The Jews of Europe in the Middle Ages*, ed. Cristoph Cluse, Turnhout 2004, pp. 273-281; Ephraim Kanarfogel, 'Religious Leadership During the Tosafist Period: Between the Academy and the Rabbinic Court', *Jewish Religious Leadership: Image and Reality*, ed. Jack Wertheimer, New York 2004, 1, pp. 265-305
- 12 ראו: אורבך (לעיל, הערה 1), א, עמ' 178; ישראל מ' תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד, ב, ירושלים תש"ס, עמ' 216.
- 13 ראו: שמחה עמנואל, שבדי לחות: ספרים אבודים של בעלי התוספות, ירושלים תשס"ו, עמ' 60-61.
- 14 התוספות של ר' יואל התבססו על התוספות של שלושה ממוריו, ר' יצחק בן מרדכי (ריב"ם) מבוהמיה, ר' אפרים בן יצחק מרגנשבורג ור' משה בן יואל מרגנשבורג. ראו: תא-שמע (לעיל, הערה 12), ב, עמ' 182-183; עמנואל, שם, עמ' 81-86; קנרפוגל (לעיל, הערה 11), עמ' 271-272.
- 15 עמנואל, שם, עמ' 122-123, 139.
- 16 תא-שמע (לעיל, הערה 12), עמ' 116; עמנואל, שם, עמ' 157.
- 17 ראו: תא-שמע, שם; עמנואל, שם, עמ' 315, הערה 4.
- 18 תא-שמע, שם, עמ' 116-117.
- 19 ראו: אורבך (לעיל, הערה 1), ב, עמ' 637-639. לגיליונות חלקיים של תוספות לתלמוד הבבלי ממקור גרמני ראו: שם, עמ' 605, 607, 628, 660-661.
- 20 על ר' אליעזר ממיץ ראו: אורבך, שם, א, עמ' 26, 161-163. ר' אליעזר חיבר תוספות לשש מסכתות לכל הפחות, ואחרות מהן זוכות לאזכורים רבים. ראו גם: עמנואל

בן משה מווינה מעניין במיוחד מבחינה זו, משום שהוא מכיל מספר רב של דיוני תוספות מפותחים שקיבל ממורו העיקרי בצפון צרפת, ר' יהודה שירליאון.²¹ אף כך הדבר לגבי דיוני התוספות ממקור צפון צרפתי שכלל ר' משה מקוצי, תלמיד נוסף של ר' יהודה שירליאון, ביצירתו 'ספר מצוות גדול' (סמ"ג).²² 'אור זרוע' ו'סמ"ג' הם ללא ספק יצירות הלכה העומדות בפני עצמן, אך יש מספר קטעים המשותפים להם ולחיבורים הקלסיים של בעלי התוספות מצפון צרפת במחצית השנייה של המאה השתים עשרה, שמקורם בבתי המדרש של רבנו תם ושל ר"י.²³ הדבר נכון בוודאי גם לגבי היצירה ההלכתית 'ספר התרומה', שנכתב בידי תלמידו של ר"י (ומי שקרם לר' משה מקוצי), ר' ברוך בן יצחק (נפטר סביב 1210).²⁴

במספר מקומות מתמודד ליפשיץ עם התארוך של אוספי תוספות מסוימים, ומנסה לגלות נוסחי תוספות קרומים וטהורים יותר מאלה המוכרים לנו. הוא קובע,²⁵ שלפחות לעתים יכול אוסף 'מאוחר', כמו תוספות רבנו פרץ, לשמר את הגרסאות הקדומות ביותר של שמות התוספות ושל הדיונים סביב הסוגיה הנדונה. ולחילופין, אוספי תוספות 'קרומים' יחסית יכולים לעתים לשקף מלאכת עריכה נרחבת או צמצום רב לעומת האוסף המאוחר. ואולם, גם במקרים אלה ראוי

(לעיל, הערה 13), עמ' 293-297. לרעתו של הרא"ש על מעמדם של האמוראים (לעיל, הערות 8-9), ראו לדוגמה: פסקי הרא"ש למסכת שבת, פרק יט, סימן ה; למסכת בבא מציעא, פרק ג, סימן י, ופרק ד, סימן כא; וראו גם למסכת מועד קטן, פרק ג, סימן כ.

21 ליפשיץ כולל קטע אחד מסוג זה (ספר אור זרוע | לעיל, הערה 9, ב, סימן שו), ראו מאמרו, הערה 44. לרעומה נוספת ראו: ספר אור זרוע, ד (ר"צ: ירושלים תשכ"ח), סימנים צו-צז (בתחילת פסקי עבודה זרה), שבהם כולל ר' יצחק את שמו של הרשב"ם וכן דיון נוסף, שאינו נמצא בתוספות בגרסה המודפסת למסכת עבודה זרה, בגרסה המודפסת של תוספות ד' אלחנן בן הר"י (הוסיאתין תרס"א) או בתוספות ר' שמשון משנץ (שיטת הקרמונים על מסכת עבודה זרה, בעריכתו של משה יהודה בלוי, ניו יורק תשכ"ט).

22 ר' משה חיבר גם תוספות למסכת יומא על בסיס התוספות של מורו. ראו: אורבך (לעיל, הערה 1), א, עמ' 477-478. על תוספות ר' יהודה שירליאון, ראו: תא-שמע (לעיל, הערה 12), עמ' 107-108.

23 מפאת אופיו הארכני והמגוון של ספר אור זרוע לר' יצחק מווינה, חיבר בנו, ר' חיים, תקציר המסכת היטב את הגותו של אביו (סימני אור זרוע, המוכר גם כאור זרוע הקצר/הקטן), אם כי בסדר ובמבנה שונים, כדי שיצירתו של אביו תזכה לתפוצה רחבה יותר. ראו: אורבך, שם, א, עמ' 142-145. ובדומה לכך שימש 'ספר מצוות גדול' בסיס לשני תקצירים לכל הפחות הבנויים במידה זו או אחרת על פיו: 'סימני תרי"ג מצוות' מאת ר' אברהם בן אפרים (המכונה גם קיצור סמ"ג) ו'ספר מצוות קטן' לר' יצחק מקורביל. ראו: ישראל מ' תא-שמע, 'על ספרות הקיצורים', קיצור סמ"ג לר' אברהם בן אפרים, בעריכת יהושע הורוביץ, ירושלים תשס"ה, עמ' 13-21.

24 ראו: סלוביצ'יק (לעיל, הערה 11), עמ' 83-84; עמנואל (לעיל, הערה 11).

25 סוף סעיף 33, ועוד.

להקדיש יתר מחשבה ותשומת לב לרבנים שיצרו (ועמדו מאחורי) טקסטים אלה של התוספות.

אכן, אורבך הבהיר בספרו 'בעלי התוספות',²⁶ כי אך מעט מאוספי התוספות השלמים למסכת מסוימת חוברו או נערכו בידי בעל תוספות יחיד או בידי מספר מצומצם של תלמידיו.²⁷ אכן, סביר להניח שאוספים מקוריים פרי עטם של בעלי תוספות קדומים הגיעו לידיהם של בעלי תוספות מאוחרים ותלמידיהם, ואלה לא השאירו אותם כפי שמצאום. אפשר היה לתבל טקסטים אלה בחומר נוסף (לרבות מה שנתחדש בבית המדרש האחרון) ולערוך אותם מחדש, ובכך ליצור את 'הסגנון הקשה' שציינו הן ליפשיץ הן חוקרי תוספות אחרים. שימור התוספות בצורתן הטהורה יותר והרחוטה פחות (הכוללת את שמותיהם ואת ניסוחיהם המרויקים של בעלי התוספות, המורים והתלמידים, המעורבים בעניין) נובע פחות מן השאלה אם העורך הראשי של אוסף מסוים חי בסוף המאה השתים עשרה או בסוף המאה השלוש עשרה, ויותר במספר הידיים (המלומדות) שהחזיקו בטקסטים הנרונים ובמספר האנשים שעיינו בהם בטרם הובא אותו אוסף ל'חתימה' בידי עורך מוסמך.²⁸

וכבר טען מורי ורבי הפרופסור יעקב כ"ץ ז"ל, בכיקורתו על המהדורה הראשונה של 'בעלי התוספות' לאפרים א' אורבך, כי הריווח (המוגזם) במבוא לספר 'צידה לדרך' לר' מנחם אבן זרח, המתאר קבוצה של כשישים תלמידים בבית מדרשו של הר"י, נבע מן הגישה המוטעית שריבוי החיבורים והמקורות מסוג ה'תוספות' פירושו שמספר רב של אנשים עבר עליהם. למעשה, בעלי תוספות מועטים יחסית בכל רור ורור הם שיצרו טקסטים אלה, בין השאר משום שקיבלו רבות מן השאלות מבעלי התוספות שקרמו להם, ויכלו להוסיף נדבך חדש על תוספות אלה.²⁹ תהליך בנייה זה הוביל כמעט בהכרח לארגון מחדש ולצמצום של קטעי תוספות קדומים יותר, מכאן, ולהכבדה על הסגנון ועל שטף הקריאה, מכאן. וכך, קיימת

26 אורבך (לעיל, הערה 1), ב, פרק יג, עמ' 600 ואילך.

27 ראו: תוספות ר"י הזקן ותלמידו על מסכת שבת, בעריכת אברהם שושנה, ירושלים תשס"ז; שמחה עמנואל, 'מלומדים, תלמידים וכתביהם', רש"י – האיש ויצירתו, בעריכת אברהם גרוסמן ושרה יפת, ירושלים תשס"ט, ב, עמ' 465-478.

28 ראו לדוגמה: ספר חסידים (פרמה), בעריכת יהודה ויסטיניצקי, פרנקפורט תרפ"ד, עמ' 176, סעיף תרסד; 358, סעיף תתתרעח; 417, סעיף תתתקלט; תא-שמע (לעיל, הערה 12), עמ' 105-106; הנ"ל, הלכה, מנהג ומציאות באשכנז, 1000-1350, ירושלים תשנ"ו, עמ' 127-129; ומאמרי, 'בין ישיבות בעלי התוספות לבתי מדרשות אחרים באשכנז בימי הביניים', ישיבות ובתי מדרשות, בעריכת עמנואל אטקס, ירושלים תשס"ז, עמ' 96-98.

29 ראו: יעקב כ"ץ, הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ו, עמ' 348. אורבך הכיר בדיוק העובדתי שבאותו קטע ביצידה לדרך'. על גודלם של בתי המדרש שבהם עסקו בחיבור התוספות ראו ספר: Ephraim Kanarfogel, *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*, Detroit 2007, pp. 66-67

אפשרות שטקסטים של תוספות שלא חלו בהם ידיים משמרים את אופיים המקורי. דרך משל, הקבצים הקרויים 'תוספות שנין', שהשתמרו מאותה נקודת זמן שבה ערך אותם ר' שמשון משנין בעצמו (סביב שנת 1200), נחשבו באופן כללי אמינים ביותר (כמובן, אם גם הם ניצלו מהשחתה).³⁰

לסיכום, כל ניסיון להבין את המתודולוגיה של התוספות חייב להתייחס הן ל'חפצא' הן ל'גברא', כלומר, גם לכלל הטקסטים והסוגות שנוצרו וגם לפעילויות ולרקע של תלמידי החכמים שיצרו אותם. לפני למעלה ממאה שנים ציין מוריץ גירמן שבעלי התוספות למדו וכתבו רבות, אך נמנעו בדרך כלל מלתאר את הדרך שבה הם הגיעו להישגיהם.³¹ שומה על ההיסטוריון החוקר את היצירה הרוחנית של תקופה זו לשלב את המשמעויות הפנימיות של שלל הטקסטים של התוספות עם ניתוח אופיים וכיווני פעולתם של החכמים שיצרו אותם, כפי שאלה מתגלים בטקסטים השונים. שילובם של שני היבטים אלה יאפשר לחוקר להעריך נכונה את הנתונים הבסיסיים ואת החידושים של מפעל ייחודי זה.

30 דאָו: תאַשמע (לעיל, הערה 12), עמ' 101-107; הנ"ל, 'כתב יד פרמה 933 (תוספות חכמי אנגליה') וערכו, כנסת מחקרים, א, ירושלים תשס"ד, עמ' 377-379; חירושי הרמב"ן למסכת כתובות, בעריכת עזרא שבט, ירושלים תשנ"ג, הקדמת העורך, עמ' 32-38.

31 דאָו: משה גירמן, התורה והחיים, א, וורשה תרנ"ז, עמ' 34-35; תאַשמע (לעיל, הערה 12), עמ' 95-96.

**'חֲנֹךְ לְנַעַר עַל פִּי דְרָכָו':
חֲנִינֹךְ לְסִמְכוֹת אוֹ חֲנִינֹךְ לְאוֹטוֹנוֹמִיָּה?
תְּרַגּוּמִים, פְּרָשְׁנוֹיֹת וּדְרָשׁוֹת בְּאִנְגְּלִיָּה
בְּעַת הַחֲדָשָׁה הַמוֹקְדֵמַת כַּמְקָרָה מִבְּחַן**

מִיכָאֵל הַד

לְזַכְרוֹ שֶׁל יוֹאב רוֹבִין
תְּלִמִּיר, מוֹרָה וּמְחַנֵּךְ עַל פִּי דְרָכָו

א

אוֹפְנֵי הַקְּרִיאָה שֶׁל פְּסוּקִים מִכְּתָבֵי הַקֹּדֶשׁ יְכוּלִים לְשַׁמֵּשׁ פְּרִיזְמָה רֵאשׁוֹנָה בְּמַעֲלָה לְבַחֲנֵת גִּלְגּוּלִם שֶׁל תְּפִיסוֹת רִתּוּת, עֲרִכִים חֲבֵרִיתִים וְגִישׁוֹת חֲנִינוּכִיּוֹת. בְּשָׁנִים הָאֲחֵרונֹת נַעֲשֶׂה שִׁמּוּשׁ גּוֹבֵר וְהוֹלֵךְ בְּמַתּוּרָה זֶה בְּחֶקֶר הַהִיסְטוֹרִיָּה הַתְּרַבּוּתִית, הַדְּחִית וְהַאיִנְטֶלֶקְטוּאֲלִית. הַמַּעֲקֵב אַחֲרֵי הַפְּרָשְׁנוֹת, הַדְּרָשׁוֹת וְהַתְּרַגּוּם שֶׁל פְּסוּקֵי

* מֵאֵמֶר זֶה מְבוֹסָס עַל מַחְקֵר שֶׁנַּעֲרָךְ בְּמַהֲלֵךְ הַשָּׁנִים שֶׁבָּהֵן שֶׁהִיִּתִי כְּעִמִּית מַחְקֵר בְּמִרְכּוּ סְכוּלִיּוֹן. בְּרִצּוֹנֵי הַהוֹדוֹת מִקְרֵב לֵב לְכָל צוּוֹת הַמְּכוּן, וּבְמִיּוֹחַד לְרֵאשׁ הַמְּכוּן, פְּרוֹפ' יִשְׂרָאֵל יוֹבֵל, עַל הַעוֹזָה הַמְּתַמֶּרֶת וְהָאוֹוִירָה הָאִישִׁית וְהָאיִנְטֶלֶקְטוּאֲלִית יוֹצֵאת הַדּוֹפֵן שֶׁהֵם מְשֵׁרִים בְּמִרְכּוּ, וְכֵן לְעִמִּיתִי בְּקִבּוּצַת הַמַּחְקֵר 'חֲנִינֹךְ וְדָת: בֵּין מְסוּרֵת לְשִׁנּוּי', שֶׁפְּעֵלָה בְּמִרְכּוּ בְּשָׁנִים תִּשְׁס"ה-תִּשְׁס"ז. גְּרֵסָה רֵאשׁוֹנָה שֶׁל מֵאֵמֶר זֶה הוֹצֵגָה כְּסִמְנִירִיּוֹן שֶׁל הַקִּבּוּצָה בְּאִיב תִּשְׁס"ה, וְתוֹדָתִי נִתּוּנָה לְכָל מִשְׁתַּתְּפִיּוֹ עַל תְּגוּבוֹתֵיהֶם הַמוֹעִילוֹת. תּוֹדָה מִיּוֹחַד נִתּוּנָה שׁוֹב לְפָרוֹפ' יִשְׂרָאֵל יוֹבֵל, וְלְעִמִּיתִי בְּקִבּוּצָה פְּרוֹפ' עִמְנוּאֵל אֶטְקֵס, שֶׁקִּרְאוּ בְּעִיּוֹן גְּרֵסָה מִתְּקַדְמַת יוֹתֵר שֶׁל הַמֵּאֵמֶר וְהַעִירוּ עָלָיו הָעֵרֹת חֲשׁוֹבוֹת. תּוֹרָה גַּם לְתִלְמִידֵי לְשַׁעֲבֵר ד"ר אֶסֶף בֶּן-טוֹב, שֶׁהִיוּם הוּא חוֹקֵר כְּרִשׁוֹת עֲצֻמוֹ, עַל הָעֵרֹתָיו, וּבְמִיּוֹחַד עַל סִיּוּעוֹ בְּנוֹגַע לְמַקּוּרוֹת קְלִסִּים מְקַבְּלִים לְרַעִיּוֹן הַמּוֹבַע בְּפִסּוֹק מִסְפֵּר מִשְׁלֵי. גְּרֵסָה אֲנִגְלִית שֶׁל הַמֵּאֵמֶר הוֹצֵגָה בְּאוֹקְטוֹבֵר 2006 בְּמִסְגֵּרַת כֶּנֶס שֶׁעֲרָכָה קִבּוּצַת הַמַּחְקֵר עִם הַמִּרְכּוּ לְלִימוּדֵי יִהוּדִת בְּאוֹנִיבֵרְסִיטֵט הַרוֹוֹאֵרד, וְתוֹדָתִי נִתּוּנָה לְמִשְׁתַּתְּפֵי הַכֶּנֶס עַל הָעֵרֹתֵיהֶם, וּבְמִיּוֹחַד לְפָרוֹפ' סְטִיבֵן אוֹזְמֵנט (Steven Ozment), שֶׁהִיא הַמְּגִיב עַל הַרְצָאָתִי. לְבִסּוֹף, אֲנִי מִבְּקֵשׁ הַהוֹדוֹת לְגַב' קְתִיָּה וּוֹלְקוֹב שִׁסִּיעָה בְּהַעֲלָאת הַנְּתוּנִים הַבִּיבְלִיּוֹגְרַפִּיים לְמַחֲשָׁב, וְלִמְר יוֹאב רוֹבִין ז"ל, תְּלִמִּידֵי וְעוֹזֵר הַמַּחְקֵר הַמִּיּוּמָן שֶׁלִּי, שִׁסִּיעָה רַבּוֹת בְּאִיסוּף הַמַּקּוּרוֹת. יוֹאב הֵלֵךְ לְעוֹלָמוֹ בְּטֵרֵם עַת וְלֹא הִסְפִּיק לְרַאוֹת אֶת תּוֹצְאוֹת עֲבוּדָתוֹ הַפְּרִדִּיָּה בְּרִפּוּס. הַמֵּאֵמֶר הַזֶּה מוֹקְדֵשׁ לְזַכְרוֹ.

Education and Religion: Authority and Autonomy

Edited by

**Tamar Elor, Immanuel Etkes
Michael Heyd and Baruch Schwarz**

2011

**Scholion – Interdisciplinary Research Center in Jewish Studies
The Mandel Institute of Jewish Studies
The Hebrew University Magnes Press, Jerusalem**

